

فرهنگ‌نامه

مه‌ره‌داران

حیات وحش ایران

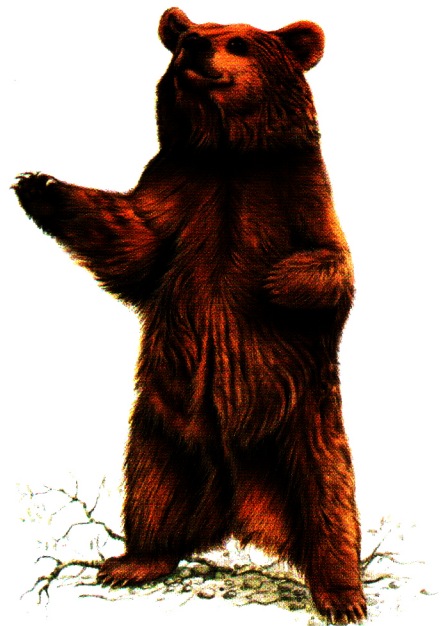
پرندگان

۱۲۲ - ۱۲۳	گشیم بزرگ
۱۲۴ - ۱۲۵	پلیکان سفید
۱۲۶ - ۱۲۷	حواصیل سفید بزرگ
۱۲۸ - ۱۲۹	گاوچرانک
۱۳۰ - ۱۳۱	لک لک سفید
۱۳۲ - ۱۳۵	فلامینگو
۱۳۶ - ۱۳۷	قوی گنگ
۱۳۸ - ۱۳۹	غاز خاکستری
۱۴۰ - ۱۴۱	اردک سر سبز
۱۴۲ - ۱۴۳	خوتکا
۱۴۴ - ۱۴۵	هما
۱۴۶ - ۱۴۹	عقاب طلایی
۱۵۰ - ۱۵۱	دلیجه
۱۵۲ - ۱۵۳	قرقاول
۱۵۴ - ۱۵۵	کبک
۱۵۶ - ۱۵۷	سیاه خروس
۱۵۸ - ۱۵۹	درنای سیبری
۱۶۰ - ۱۶۱	چنگر
۱۶۲ - ۱۶۳	هویره
۱۶۴ - ۱۶۵	خروس کولی
۱۶۶ - ۱۶۷	آبیا
۱۶۸ - ۱۶۹	کاکایی پازرد
۱۷۰ - ۱۷۱	باقرقره شکم سفید
۱۷۲ - ۱۷۳	کبوتر چاهی
۱۷۴ - ۱۷۵	کوکو
۱۷۶ - ۱۷۹	شاه بوف
۱۸۰ - ۱۸۱	شانه به سر
۱۸۲ - ۱۸۳	سبزقبا
۱۸۴ - ۱۸۵	ماهی خورک
۱۸۶ - ۱۸۷	دارکوب سر سرخ
۱۸۸ - ۱۸۹	چکاوک کاکلی
۱۹۰ - ۱۹۱	پرستو
۱۹۲ - ۱۹۳	دم جنبانک ابلق
۱۹۴ - ۱۹۵	بلبل خرما
۱۹۶ - ۱۹۷	الیکایی
۱۹۸ - ۱۹۹	سینه سرخ
۲۰۰ - ۲۰۱	چرخ ریسک پشت بلوطی
۲۰۲ - ۲۰۳	شهد خوار
۲۰۴ - ۲۰۵	سهره طلایی
۲۰۶ - ۲۰۷	گنجشک خانگی
۲۰۸ - ۲۰۹	سار
۲۱۰ - ۲۱۱	مرغ مینا
۲۱۲ - ۲۱۳	زاغی
۲۱۴ - ۲۱۵	زاغ بور

پستانداران

۱۶ - ۱۹	خارپشت ایرانی (برانت)
۲۰ - ۲۱	حشره خوار کوتوله
۲۲ - ۲۵	خفاش میوه خوار
۲۶ - ۲۹	سنجاب ایرانی
۳۰ - ۳۱	سنجا بک (اشگول)
۳۲ - ۳۳	موش خانگی
۳۴ - ۳۵	چریل هندی
۳۶ - ۳۷	هامستر طلایی برانت
۳۸ - ۳۹	وُل آبی
۴۰ - ۴۱	دوپای کوچک
۴۲ - ۴۳	تشی
۴۴ - ۴۵	پایکا
۴۶ - ۴۷	خرگوش
۴۸ - ۴۹	فک دریای خزر
۵۰ - ۵۳	گرگ خاکستری
۵۴ - ۵۵	شغال
۵۶ - ۵۷	روباه معمولی
۵۸ - ۵۹	خرس قهوه‌ای
۶۰ - ۶۱	خرس سیاه
۶۲ - ۶۳	کفتار راه راه
۶۴ - ۶۵	خَدنگ بزرگ
۶۶ - ۶۷	رُودک
۶۸ - ۶۹	شنگ
۷۰ - ۷۳	گره وحشی
۷۴ - ۷۵	سیاه گوش
۷۶ - ۷۷	کاراکال
۷۸ - ۸۱	یوزپلنگ
۸۲ - ۸۵	پلنگ
۸۶ - ۸۷	مرال
۸۸ - ۹۱	گوزن زرد ایرانی
۹۲ - ۹۳	شوکا
۹۴ - ۹۷	گور ایرانی
۹۸ - ۱۰۱	گراز
۱۰۲ - ۱۰۵	آهو
۱۰۶ - ۱۰۹	گوسفند وحشی اوریا
۱۱۰ - ۱۱۳	پازن
۱۱۴ - ۱۱۵	نهنگ بزرگ
۱۱۶ - ۱۱۷	دلفین بینی بطری معمولی

فهرست

خزندگان

دوزیستان

۲۲۰ - ۲۲۱	سمندر جویباری ایرانی
۲۲۲ - ۲۲۳	سمندر لرستانی
۲۲۴ - ۲۲۷	قورباغه مردابی
۲۲۸ - ۲۲۹	قورباغه درختی
۲۳۰ - ۲۳۲	وزغ رنگارنگ
۲۳۳ - ۲۳۵	وزغ پابیله‌ای سوری

ماهی‌ها

۳۰۰ - ۳۰۱	مارماهی دهان‌گرد دریاچه خزر
۳۰۲ - ۳۰۳	گرکوسه
۳۰۴ - ۳۰۵	کوسه سرچکشی
۳۰۶ - ۳۰۷	سپرماهی برقی ایرانی
۳۰۸ - ۳۰۹	اره ماهی
۳۱۰ - ۳۱۱	فیل ماهی
۳۱۲ - ۳۱۳	مارماهی تیزدندان
۳۱۴ - ۳۱۵	کیلکای معمولی
۳۱۶ - ۳۱۷	ماهی سفید دریای خزر
۳۱۸ - ۳۱۹	ماهی کورغار ایران
۳۲۰	گره ماهی بزرگ
۳۲۱	سگ ماهی جویباری خزری
۳۲۲ - ۳۲۳	ماهی آزاد دریای خزر
۳۲۴ - ۳۲۵	ماهی پرنده پولک درشت
۳۲۶ - ۳۲۷	ماهی گورخری گنو
۳۲۸ - ۳۲۹	ماهی نه خاره
۳۳۰ - ۳۳۱	اسبک دریایی خال‌دار
۳۳۲ - ۳۳۴	عقرب ماهی
۳۳۵	ماهی زمین‌گن دم‌نواری
۳۳۶ - ۳۳۷	سنگ‌سر نقره‌ای
۳۳۸ - ۳۳۹	چسبک ماهی
۳۴۰ - ۳۴۱	گیش بزرگ
۳۴۲ - ۳۴۴	طوطی ماهی ایرانی
۳۴۵	بادبان ماهی
۳۴۶ - ۳۴۷	گل‌خورک
۳۴۸ - ۳۴۹	شیرماهی
۳۵۰ - ۳۵۱	کفشک ماهی پُرلکه
۳۵۲	بادکنک ماهی زیتونی
۳۵۳	میگو ماهی
۳۵۴ - ۳۵۵	خورشیدماهی اقیانوسی
۳۵۶ - ۳۵۷	دلچک ماهی

۳۵۸	نمایه نام‌های جانوران
۳۶۲	واژه نامه
۳۶۷	منابع و مآخذ
۳۶۸	کاوش در اینترنت

الف. سوسمارها

۲۴۰ - ۲۴۱	آگامای سر وزغی ایرانی
۲۴۲ - ۲۴۳	لوس مار
۲۴۴ - ۲۴۵	گکوی سنگی تیغه‌دار
۲۴۶ - ۲۴۷	مارمولک مارچشم
۲۴۸ - ۲۴۹	اسکینک ماری ایرانی
۲۵۰ - ۲۵۱	سوسمار خاردم ایرانی
۲۵۲ - ۲۵۳	بزمجه بیابانی

ب: لاک‌پشت‌ها

۲۵۶ - ۲۵۷	لاک‌پشت دریایی سبز
۲۵۸ - ۲۵۹	لاک‌پشت منقار عقابی
۲۶۰ - ۲۶۱	لاک‌پشت دریایی لاک چرمی
۲۶۲ - ۲۶۳	لاک‌پشت لاک‌نرم فراتی
۲۶۴ - ۲۶۵	لاک‌پشت برکه‌ای اروپایی
۲۶۶ - ۲۶۷	لاک‌پشت مهمیزدار

پ. مارها

۲۶۸ - ۲۶۹	مار کرمی شکل
۲۷۰ - ۲۷۱	کور مار
۲۷۲ - ۲۷۳	مار پلنگی
۲۷۴ - ۲۷۵	تیر مار
۲۷۶ - ۲۷۷	مار درختی
۲۷۸ - ۲۷۹	مار چلیپر
۲۸۰ - ۲۸۳	کفچه مار
۲۸۴ - ۲۸۵	مار دریایی شکم زرد
۲۸۶ - ۲۸۷	افعی قفقازی
۲۸۸ - ۲۸۹	افعی دماوندی
۲۹۰ - ۲۹۱	گرزه مار

ت. کروکودیل‌ها

۲۹۲ - ۲۹۵	تمساح تالابی
-----------	--------------

نخستین آثار پستانداران زمین در نهشته‌های ۱۹۵ میلیون ساله در آفریقای جنوبی به دست آمد. این نخستین پستاندار ۱۰ سانتی متری به «حشره‌خوار» امروزی شباهت داشته و از شواهد برمی‌آید که احتمالاً مانند حشره‌خوارهای امروزی از حشره‌ها تغذیه می‌کرده است. این حشره‌خوار ۱۹۵ میلیون ساله شبگرد، همگام با دایناسورها، اما به آهستگی، تغییر و تکامل یافت. در آن زمان، دایناسورها بیشتر زیستگاه‌های زمین را اشغال کرده بودند و در هنگام روز حاکم بر این زیستگاه‌ها بودند؛ زیرا این خزندگان بزرگ، خون سرد بودند و هنگام شب و در روزهای سرد نمی‌توانستند فعالیت زیادی داشته باشند.

در حدود ۶۵ میلیون سال پیش، به دلیلی که هنوز در پرده ابهام است، انقلابی در تنوع زیستی کره زمین روی داد که در پی آن همه دایناسورها از میان رفتند و نابود شدند. نابودی دایناسورها سبب خالی شدن بسیاری از زیستگاه‌های کره زمین شد. پس، پستانداران که توان سازگاری با انواع زیستگاه‌ها را داشتند، با سرعتی بی‌نظیر شروع به تغییر و تحول کردند و در مدتی کوتاه، که تا حدود ۵۰ میلیون سال پیش ادامه داشت، تنوع آن‌ها بسیار افزایش یافت؛ به گونه‌ای که بسیاری از زیستگاه‌های خالی شده را به اشغال خود درآوردند.

قدیمی‌ترین آثار کشف شده از پستانداران ایران به حدود ۵۰ میلیون سال پیش مربوط می‌شوند. بعضی از این آثار در روستای چاکند بیرجند به دست آمده‌اند و شامل فسیل‌های رد پای سم‌داران بزرگی هستند که احتمالاً اجداد کرگدن‌ها بوده‌اند. آثاری از پستانداران کوچک‌تر نیز در روستای داش‌بولاغ زنجان، و آثاری از اجداد احتمالی فیل‌ها و کرگدن‌ها در محل احداث سد شهید رجایی ساری، و نیز در استان‌های زنجان و سمنان یافت شده است. در زیر خاکسترهای آتش‌فشانی سهند هم انبوهی از فسیل‌های پستانداران، مانند مورچه‌خوار، تنبل، گور، زرافه، کرگدن، گراز، فیل، آهو، گرگ، خرس، سمور، کفتار، ببر دندان‌خنجری و میمون به دست آمده است.

پستانداران جانورانی خون‌گرم‌اند که اغلب، بدنشان از مو پوشیده شده است و به نوزاد خود شیر می‌دهند. همه پستانداران ایران جفت‌دارند؛ یعنی، مادر جنین خود را مدتی در رحم نگه‌می‌دارد و در این مدت، از راه جفت با آن به تبادل مواد غذایی و نیز مواد زاید می‌پردازد.

در ایران به دلیل وسعت زیاد و تنوع اقلیمی، تنوع چشمگیر پستانداران مشاهده می‌شود. تنوع اقلیمی ایران به شکل گرفتن زیستگاه‌های گوناگون با پوشش‌های گیاهی متفاوت منجر شده است. سرزمین ایران مانند پلی، حیات وحش آسیا و اروپا را به هم متصل می‌کند؛ از این رو، می‌توان نمونه‌هایی از جانورانی را که در اروپا و مناطق سردسیر زندگی می‌کنند تا جانورانی که در هند، آفریقا و مناطق گرمسیر به سر می‌برند، در ایران پیدا کرد که خرس قهوه‌ای اروپایی و خرس سیاه آسیایی از آن جمله‌اند.

در جهان، حدود ۴ هزار پستاندار شناخته شده است که تا کنون بیش از ۱۹۴ گونه آن‌ها در ایران نیز شناسایی شده‌اند.

کوچک‌ترین پستاندار ایران حشره‌خوار کوتوله با ۲ گرم وزن، و بزرگ‌ترین آن‌ها نهنگ آبی با ۳۳ متر درازاست. متأسفانه مدتی است که دو گونه از پستانداران ایران، یعنی شیر ایرانی و ببر مازندران، منقرض شده‌اند؛ در صورتی که تا حدود ۱۰۰ سال پیش، در دشت‌های استان‌های خوزستان و فارس (به‌خصوص دشت ارژن فارس) تعداد زیادی شیر ایرانی به‌طور طبیعی زندگی می‌کردند. شیرهای ایرانی با شیرهای آفریقایی تفاوت‌هایی دارند؛ یال آن‌ها کم‌پشت‌تر، موهای پشت آرنج و زیر شکمشان بیشتر، و رنگ بدنشان برحسب فصل از زرد تا نخودی مایل به نارنجی و گاه با سایه‌هایی از سیاه تا خاکستری تغییر می‌کند. متأسفانه این شیرها به سبب شکار بیش از حد و از بین رفتن زیستگاه‌ها، از میان رفته و منقرض شده‌اند اما جمعیتی از آن‌ها همچنان در جنگلی به نام «گیر»، در شمال غربی هندوستان، به حیات خود ادامه می‌دهند.

روزگاری نه چندان دور، ببرهای ایران در جنگل‌ها و بیشه‌زارهای گیلان و مازندران و از آستارا تا نواحی ترکمن‌صحرا، زندگی می‌کردند اما به دلیل تبدیل شدن بوته‌زارها و علفزارهای مناطق جنگلی به کشتزارها، به تدریج از زیستگاه اصلی خود عقب‌نشینی کردند. از سوی دیگر، به سبب حمله گاه و بی‌گاه به گاو و گوسفندان روستاییان، بغض و کینه صاحبان احشام را برانگیختند؛ تا جایی که آن‌ها با طعمه‌های سمی موجب هلاک تعداد اندک باقی‌مانده این جانوران شدند. به این ترتیب، بیش از ۴۰ سال است که ببر مازندران به خاطرهما پیوسته و نسل آن منقرض شده است.

ایران هم‌اکنون زیستگاه یوزپلنگ ایرانی است که تندرترین جانور است. متأسفانه این جانور زیبا هم که فقط در ایران زندگی می‌کند، در آستانه انقراض است.

به دلیل تنوع زیاد پستانداران ایران، کوشیده‌ایم در این کتاب از هر یک از ۳۷ خانواده پستاندار ایران (شامل خارپشت‌ها، حشره‌خوارها، حفارها، میوه‌خوارها، دم‌موشی‌ها، مقبره‌ای‌ها، نعل اسبی‌ها، بینی برکه‌ای‌ها، شامگاهی‌ها، دم‌آزادها، سنجاب‌ها، سنجابک‌ها، هامسترهای دم‌دراز، هامسترهای طلایی و ول‌ها، موش‌ها و جربیل‌ها، دوپاها، تشی‌ها، نوتریاها، خرگوش‌ها، پایکاها، سگ‌سانان، راکون‌ها، خرس‌ها، راسوها، خدنگ‌ها، کفتارها، گربه‌سانان، فک‌ها، اسب و الاغ، خوک‌ها، گوزن‌ها، گاوسانان، گاو دریایی، وال‌ها، نهنگ اسپرم، دلفین‌ها، پورپویزها)، دست‌کم یک گونه را معرفی کنیم. البته لازم است بگوییم که در مورد سایر گونه‌های خانواده نیز به اختصار و در قالب بخشی به نام «خویشاوندان گونه» اطلاعاتی ارائه شده است. از خانواده‌های بسیار بزرگ که گونه‌های متعددی را شامل می‌شوند، مانند جوندگان، گونه‌های بیشتری معرفی شده‌اند.

گفتن این نکته هم ضروری است که درباره پستانداران ایران، اطلاعات کافی در دست نیست و این زمینه، به مطالعات بیشتر و گسترده‌تری نیاز دارد.